

Omgaan met diversiteit

Noordhoff

Brengt je verder

Tamar Kopmels

Drs. Tamar Kopmels is sinds 1998 expert op het gebied van levensbeschouwelijke educatie. Zij heeft haar sporen verdiend als (pabo)docent, adviseur, procesbegeleider en (hoofd) redacteur van diverse methoden voor levensbeschouwing in het basisonderwijs. Momenteel is zij werkzaam in advisering en scholing van professionals bij bijvoorbeeld fusietrajecten, vernieuwingsprojecten voor levensbeschouwelijk onderwijs en identiteitsontwikkeling. Dit doet zij als zelfstandige en voor VOS/ABB.

Drs. Tamar Kopmels, januari 2020

OMGAAN MET DIVERSITEIT

In deze whitepaper gaan we in op de vraag waar je als leraar tegenaan kunt lopen als je levensbeschouwelijke verschillen tegenkomt: je eigen onbekendheid met een levensbeschouwing, je eigen beelden hiervan en je oordeel hierover. Je wilt je niet te veel met de opvoeding van de kinderen bemoeien, én voelt tegelijkertijd dat je er rekening mee wilt houden en er in de klas iets mee moet doen.

Een voorbeeld

"In mijn groep zitten twee kinderen van Jehova's getuigen. Ik weet eigenlijk niet precies wat dat voor geloof is. Ik ken ze alleen als mensen die aan de deur komen om hun geloof te verspreiden. Daar heb ik moeite mee. Ik vind dat iedereen vrij is om zijn eigen geloof te hebben. Maar je hoeft mij niet te vertellen wat ik moet geloven. De kinderen in mijn klas mogen vanwege het geloof van hun ouders van alles niet. Ze mogen hun eigen verjaardag niet vieren, ze mogen juffendag niet vieren (omdat dat een soort verjaardag is), ze mogen hun schoen niet zetten. Ik vind dat eigenlijk heel zielig. Die kinderen vallen op die manier makkelijk buiten de groep. Door het geloof van hun ouders! En ondertussen moet ik in de klas hemel en aarde bewegen om de groep bij elkaar te houden. Hoe leg ik aan de rest van de klas uit dat zij met sommige dingen niet mee mogen of hoeven te doen?"

Je krijgt als leerkracht te maken met heel diverse gezinnen vanuit verscheidene achtergronden. Omgaan met die diversiteit is daarom een belangrijke professionele vaardigheid en basishouding. Het is belangrijk dat je inziet dat je zelf ook deel bent van die diversiteit: je ontwikkelt vanuit je opvoeding en achtergrond bepaalde vanzelfsprekendheden. Jouw levensbeschouwing klinkt door in je persoonlijke en professionele normen en waarden. Die waarden en normen werken ook door in jouw visie op goed onderwijs. En jouw eigen levensbeschouwing bepaalt mee hoe je naar je leerlingen kijkt...

Je bent als leerkracht niet neutraal

Vanuit je eigen achtergrond kun je (onbewust) vooroordelen ontwikkelen over mensen met een andere achtergrond dan de jouwe: mensen met een andere cultuur, een ander geloof, een andere etniciteit, of die uit een dorp of stad verderop komen.

Je bent dus niet blanco: wat jij 'normaal' vindt en waar jij vertrouwd mee bent, bepaalt ook hoe jij kijkt naar de ander. Dat doen we allemaal. En dat hoeft op zich geen probleem te zijn. Zolang je je maar bewust bent van de relativiteit van je eigen perspectief: jouw perspectief is jouw perspectief, en dat is anders dan dat van een ander. Je kunt dat perspectief niet buiten beschouwing laten.

"Ik had er bovendien moeite mee dat deze leerlingen om religieuze redenen hun verjaardag niet vieren: daarmee ontnemen je kinderen iets heel wezenlijks. Hoe kun je dat een kind nou aandoen? Voor mij was jarig zijn zo'n heerlijke ervaring. Zo even in het middelpunt te staan en verwend te worden ... Tot ik een keer met een oudere collega sprak die haar verjaardag altijd stilletjes voorbij liet gaan. Zij vertelde dat het oorlog was toen haar ouders op de lagere school zaten. Er viel niks te vieren en er was niks te geven. Juist verjaardagen confronteerden haar ouders – als kind en ook later nog – met de ellende van die tijd. Wanneer mijn collega als klein kind jarig was, werd dus krampachtig geprobeerd er toch iets van te maken. Dat bracht zoveel spanning met zich mee, dat mijn collega stopte met haar verjaardag vieren zodra ze ouder werd. Door haar verhaal ben ik wel aan het denken gezet. Wat voor mij belangrijk en waardevol is, kan voor een ander beladen en pijnlijk zijn. Ik ben nu toch wel benieuwd wat de reden is dat die leerlingen hun verjaardag niet vieren."

Jouw eigen ervaringen in je leven, bijvoorbeeld met het vieren van verjaardagen, vormen als het ware een bril waardoor je naar de gewoontes en gebruiken van anderen kijkt. Die bril kun je niet afzetten. Het is wel belangrijk om te beseffen dát je een bril op hebt, en hoe die bril jouw blik kleurt.

Opdracht 1.

We zoomen nog eens in op het voorbeeld van verjaardag vieren:

- Bij ons thuis krijg je ontbijt op bed, er wordt voor je gezongen en je mag kiezen wat je 's avonds wilt eten.
- Onze hele familie komt langs op de zondag na je verjaardag. Je bakt zoveel mogelijk zelf alle taarten. 's Avonds wordt er lekker eten gehaald.
- Op school krijg je tot je achtste jaar een feestmuts van juf of meester. Je naam staat met een vlag op het bord. Je mag trakteren en de klassen rond.

a) Bedenk bij alle voorgaande gebruiken en gewoontes voorbeelden waarin het heel anders gaat.

b) Werk op dezelfde manier een ander onderwerp uit jouw eigen leven uit, zoals gewoontes rond eten, een ander feest vieren, omgaan met verlies.

c) Bespreek met elkaar:

- Verschillen en overeenkomsten in gebruiken en gewoontes.
- Welke dingen van een ander jij echt onvoorstelbaar vindt. Probeer te bedenken waarom die ander dat zo doet.
- Van welke dingen kun je je voorstellen dat een ander dat gek vindt, daar moeite mee heeft of daar anders tegenaan kijkt? Hoe zou jij aan een ander uitleggen waarom jij dat op die manier doet?

Iedereen heeft zijn eigen bril op

Niemand kan ooit neutraal zijn. Dit is niet erg. Zolang je je maar bewust bent dat je niet neutraal bent, en niet suggereert dat je wél neutraal bent. Het is niet erg dat jij een gekleurde bril op hebt, zolang je maar:

- weet dat je hem op hebt;
- weet dat wat je ziet gekleurd is door deze bril;
- weet dat een ander óók een bril op heeft (met waarschijnlijk een andere kleur);
- verantwoordelijkheid neemt voor de verkleuring/vertekening die jouw bril geeft.

In verantwoordelijkheid nemen voor de verkleuring/vertekening die jouw bril geeft, kun jij als leraar je professionaliteit laten zien. Jij wéét dat je die bril op hebt, en daarin overzie je meer dan je leerlingen. Door je hier bewust van te zijn kun je kritisch kijken naar je eigen interpretatie, oordeel of verwachting over wat je ziet.

Waarom hebben we een bril?

Hoe komt het dat het voor veel mensen zo lastig is om hun eigen 'bril' af te zetten, en de ander te zien zoals hij is? Om dat te begrijpen is het goed om te weten waarom we die

bril op hebben. Die bril is een weerspiegeling van jouw eigen identiteit. Die bril zegt iets over:

- wie jij bent;
- wat jij belangrijk en de moeite waard vindt;
- hoe jij tegen het leven aankijkt.

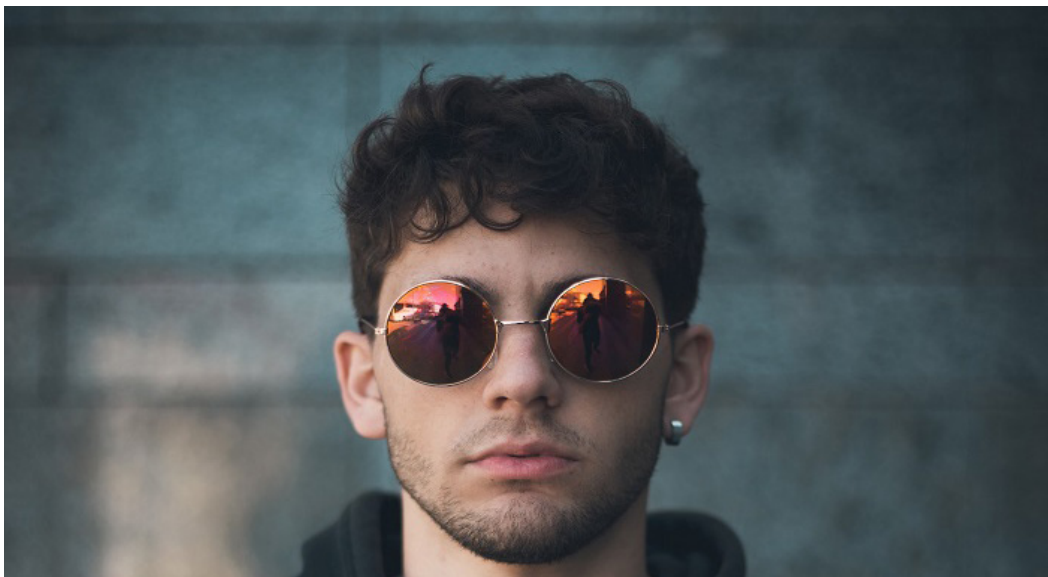
In die bril is vervat wat jou precies tot jou maakt. Jouw ervaringen, jouw bagage, en alles wat je geleerd hebt, komen erin samen. Als kind heb je allerlei indirecte en directe boodschappen meegekregen van je ouders, je leraren of andere belangrijke volwassenen. Dit kunnen boodschappen zijn die ze letterlijk zeiden, of boodschappen die ze indirect aan je meegaven. Bijvoorbeeld:

- Als jij je best maar doet, dan kun je het wel.
- Eerst aan een ander denken, en dan pas aan jezelf!
- Doe nou maar gewoon, dan doe je al gek genoeg.

Als kind heb je je identiteit gevormd rond al dit soort directe en indirecte boodschappen. Het zijn allerlei uitspraken, ongeschreven regeltjes en overtuigingen over hoe de wereld in elkaar zit. In de loop van je leven komen daar je eigen wijsheden en ideeën bij. Bijvoorbeeld:

- Ik kan nog zo hard werken, ik leg me erbij neer dat ik sommige dingen nooit zal leren.
- Ik laat me niet gek maken door anderen. Ik doe het in mijn eigen tempo.

Al deze overtuigingen die je hebt, bewust en onbewust, meegekregen of zelf ontdekt, geven je houvast in hoe je de wereld om je heen bekijkt. Het zijn de 'tegeltjes aan de muur' met wijsheden, waar je altijd op terug kunt vallen. En zo'n houvast hebben we

als mensen allemaal nodig! Want als we bij iedere situatie opnieuw moeten bedenken hoe we ook al weer tegen de wereld aankijken, worden we knettergek.

Dat verklaart waarom we die bril niet af kunnen zetten. De bril is onze identiteit; is wie we (geworden) zijn. Zonder die bril heb je geen houvast, weet je niet hoe je de wereld en alles wat daarin op je af komt moet interpreteren. Jouw overtuigingen en ideeën zijn 'heilig' voor je. Zonder die ideeën ben je stuurloos en weet je niet meer wie je bent.

Opdracht 2.

a) Bedenk twee wijsheden, boodschappen of overtuigingen die jij van je ouders hebt meegekregen.

b) Reflecteer hierover aan de hand van de volgende vragen:

- 1) Wat betekenen die boodschappen nu nog voor jou?
- 2) Hoe klinken deze boodschappen nu nog mee in hoe je tegen de wereld aankijkt?
- 3) Hoe zouden ze mee kunnen spelen in hoe jij tegen je leerlingen aankijkt?

In de ban van de bril

Iedereen heeft ideeën en overtuigingen over wat hij goed vindt. Sommige zitten al van kinds af aan in je, andere heb je later zelf gevormd. De overtuigingen die je als kind hebt meegekregen zijn 'hardnekkiger' dan je nieuwere ideeën. En iedereen heeft overtuigingen waarvan je je niet bewust bent. De overtuigingen en ideeën die je non-verbaal hebt opgepikt, zijn lastiger te tackelen dan de ideeën die je je later en bewuster zelf hebt eigen gemaakt.

Daarbij komt dat je in stressvolle of onzekere situaties eerder terugvalt op dat 'pakketje' van (oude) overtuigingen. Dan grijp je sneller terug op dat wat je zekerheid en houvast geeft. Die bril dus. Dat geldt voor iedereen. Als jouw zekerheid, jouw wereldbeeld, of je identiteit onder druk komt te staan, dan ga je je er extra aan vastklampen. Door de confrontatie met iets dat 'anders' is, ga je misschien twijfelen aan jouw eigen waarheden en wijsheden. Als je daar onzeker van wordt – en dat is heel menselijk, want het kan lijken of de poten onder je bestaan worden weggezaagd –, dan ga je je er juist extra aan vasthouden. Dat is een natuurlijke reactie. Als jij hoort dat er kinderen zijn die hun verjaardag niet vieren, kan dat zó haaks staan op dat wat belangrijk voor jou is, dat je dat nog eens extra belangrijk gaat vinden.

Als je iets wat erg 'anders' is tegenkomt, kun je juist extra goed beseffen hoe waardevol jouw eigen dingen voor je zijn. Op vakantie in het buitenland kun je ineens gaan verlangen naar pindakaas en drop, wat je thuis in Nederland zo gewoon vond.

Als je in je werk leerlingen tegenkomt met een hele andere levensbeschouwelijke identiteit dan de jouwe, is het dus niet zo raar dat je daar onzeker van wordt. Jouw diepe overtuigingen over wat waar, goed en de moeite waard is, kun je toch niet zomaar aan

de kant zetten? Dan komt er een lastig psychologisch proces op gang – zeker als je je onzeker voelt. Er is een kracht in jou die met alle macht jouw overtuigingen overeind wil houden. Het houvast dat jij hebt aan jouw ideeën, moet koste wat kost in stand blijven. Ergens diep vanbinnen ben je namelijk ontzettend bang dat je je wereldbeeld moet herzien. Dat wereldbeeld, die identiteit is zo bepalend voor wie jij bent. Wie ben je nog als je dat moet bijstellen?

En als gevolg daarvan ga je – onbewust! – iets doen om jouw identiteit en alles wat belangrijk voor je is, te beschermen: je gaat de identiteit van de ander afwijzen. Je gaat er alles aan doen om je eigen wereldbeeld in stand te houden, desnoods ten koste van de ander.

Dit inzicht vind je misschien onwaarschijnlijk. Toch kan het je helpen te begrijpen waarom vooroordelen zo lastig te voorkomen zijn, om iets te snappen van het fanatisme waarmee sommige mensen de ideeën van andersdenkenden bestrijden. Het verwerpen van het geloof, de levensbeschouwing of de overtuigingen van een ander is meestal ingegeven door een diepe angst om de eigen identiteit op te moeten geven. Dit is een heel menselijke neiging.

Als professional is het belangrijk dat je dit mechanisme herkent en hier verantwoordelijkheid voor neemt. Dat kun je doen door je te realiseren dat onder een extreem standpunt, een hele uitgesproken mening of een verharding in een gesprek, vaak angst schuilgaat. Denk bijvoorbeeld aan gelovigen die heel fanatiek zijn omdat zij leven vanuit angst voor een afrekening aan het eind van hun leven. Of mensen die zich negatief uiten over 'buitenlanders' omdat ze bang zijn dat hun eigen welvaart in het geding komt. Als je met dergelijke standpunten geconfronteerd wordt, kun je afvragen welke mogelijk angst voor het verliezen van houvast in het leven hier onder zou kunnen liggen.

Tips voor professioneel omgaan met je eigen bril

Wat jij normaal of abnormaal vindt is sterk beïnvloed door je eigen opvoeding en de omgeving waarin je opgroeit. Iedereen heeft een bril op waarmee hij tegen het leven aankijkt en die houvast geeft. Zeker in stresssituaties grijpen de meeste mensen terug op hun onbewuste en jong aangeleerde zekerheden over hoe de wereld in elkaar zit. Angst om de eigen identiteit te moeten bijstellen of opgeven is vaak onbewust een oorzaak voor het afwijzen van de (identiteit van de) ander. Hoe kun je hiermee omgaan?

1. Wees je bewust van je eigen bril

Als je weet dat jouw blik niet neutraal is, kun je verantwoordelijkheid nemen voor het feit dat jij (net als iedereen) een gekleurd beeld hebt. Dat doe je door dit te benoemen, voor jezelf en naar de ander:

'Ik hou er zelf erg van om uitgebreid mijn verjaardag te vieren. In mijn familie is dat ook erg belangrijk. Het is voor mij lastig om te begrijpen dat iemand dat heel anders beleeft.'

2. Benoem de manier waarop je beiden naar de werkelijkheid kijkt

Als jij benoemt hoe jij tegen iets aankijkt of wat iets voor jou betekent, kun je vervolgens vragen aan de ander hoe hij hiertegen aan kijkt. Nadat je hebt benoemd wat jouw 'bril' is kun jij de ander vragen hoe hij hier tegenaan kijkt:

'Het is voor mij lastig om te begrijpen dat iemand dat heel anders beleeft. Ik ben benieuwd hoe jij jarig zijn beleeft. Wil je me daar wat meer over vertellen?'

3. Benoem de onderhuidse lading en maak emoties bespreekbaar

Als er sprake is van veel onderhuidse lading of emoties, kun je deze bespreekbaar maken:

'Ik zie dat dit jullie erg raakt. Willen jullie me wat meer vertellen over waarom dit zo belangrijk voor jullie is?'

4. Poets verschillen niet weg, maar laat je professionaliteit zien.

Verwijzing

Dit artikel is een bewerking van *Verhalen vertellen en vragen stellen*, paragraaf 5.2. Dit is een boek van Tamar Kopmels en verschijnt voorjaar 2020 bij Noordhoff.